

Fotos af 2 sider i Lommen 23 (1999)

om kulturbetinget spredning af frø.

Goth Bertil Johansson

Spridda frön, fodermarker och dito tankar

Christer Boëthius har frågat om fröspridning. Det är något som också engagerat mig nu när jag har återupptagit en fåboddrift med en stor besättning (70 betesdjur) på "Prästbodarna". Jag har en önskan om återupptagen biologisk mångfald i ängsfloran också!

Kanske är våra förhållanden i Rättviks finnmark som ligger mellan Siljansbygden i Dalarna och gränsen mot Hälsingland i öst inte så intressanta, men ändå... Den långfäbod jag brukar ligger 400 meter över havet på det 468 m höga Skallberget. Den var dokumenterat i bruk 1628, troligen även 1610, och med hus från 1500 talet. ("Prästhärbret" var ett, och det står nu på Rättviks gammelmgård.) Höet slogs, hässjades, lades i hölador för att sedan vintertid i långa hästforor fraktas 40 kilometer hem till Backa by och prästerskapets fjus [fähus]. Då spreds frön under en lång sträcka och på snön kunde fara ännu längre. Det behövdes ett stort antal hästforor för att spåra i snön så att de olika häststämorna orkade de åtta milen tur och retur! Två mil gick över Ljugarens is.

Före storskiftet hade ännu mer avlägsna siljansbyar fåbodbruk i "Prästbodarna". Utslätter på röjningar, svedjor och myrar skedde också från fåboden. Svenska bönderna svedjade in i modern tid och prästerskapet klagade på att deras kritter ej hann ta del av betet efteråt. Nämnas kan att i grannbyn Finnbäcka, en mil norrut, fanns troligen Sveriges sista aktive svedjefinne. Han sysslade med svedjning ännu på 1930-talet.

Vid Dådransjön har Sätra, en grannby till Backa, grannfåboden Silenbuder med en röjning kallad Sveden (kort uttal). Den användes som hemfåbod runt 1:a världskriget av Frans Tildas familj i Dådransbruk fem kilometer bort. De gav den det nya namnet Kvarnströmsågan. Strax söder om denna ligger vilplatsen Lucktöv, vid en gräsrök bäckäng. Dit vallades korna från Prästbodarna till ungefär sekelskiftet 1900. Sedan betade fåbodkorna där självmant, åtta kilometer från fåboden, fram till 1990 talet. Nu vågar de inte beta där längre på grund av rovdjursproblemen.

På denna Kvarnströmsågan gjorde länsstyrelsens florainventerare Lennart Bratt den stora kommunen Rättviks första fynd av lentätel. Den anses vara ett ogräs som kommit med utsäde (söderifrån?). Det visade sig att lentätel enbart fanns i finnbyarna och på fåbodmarkerna. Av någon anledning var den här knuten till älderdomligt jordbruk.

Tidigare nämnda Tilda köpte gård nerströms i Björkboda, Envikens socken, under mellankrigstiden. Ända till 1990 talet slogs den knappt tumlandet stora Kvarnströmsågan av sönerna. Avståndet till Björkboda är fyra mil tur och retur. De startade klockan två på morgonen och skakelklockorna väckte grambönderna berättar Knuts Egon Alm

i Björkboda, vars mor sa "En dag kommer även Fransarnas klocka att tystna".

Den tystnade 1971. De sista åren, när traktorslåttern kommit, hann de slåtta på en dag. Två stora vagnar kördes hem på kvällen och höet hässjades vid gården. Tidigare slåttades även Sersröningen på andra sidan sjön. Slättermaskinen plockades isär och roddes över. Denna trakt har fruktansvärt branta dalgångar och hästen togs nästan upp på berget till Prästbodarna för att sedan kunna komma ner till Dådransbruk och norrut på andra sidan sjön till Sersröningen. Bara detta tog en dag. Denna familj slog på 1940-talet, då det var foderbrist, även i Skallberget, bland annat på Prästtåkten och Dådrans bruks inköpta fåbodmark. Krisåren på 40-talet slåttade denna familj också vass och sjögräs i sjön Björken. Med flottlänsar runt skörden roddes den hem på släp efter ekan.

Hästkörarna i skogen spred också höfröerna vid sitt skogsarbete. Egon Alm berättade att de körde hö två mil ifrån gården i Björkboda till skogsarbete vid Dådran för hästkarlarna. På återvägen tog dom hö från ängarna runt Dådran och körde hem detta!? Detta hö ansågs vara bäst för korna och småkreaturen. Transporterna visar hur man i gamla tider värderade höet från olika ställen på olika sätt för olika ändamål. Det sker för övrigt ännu 1999 på en del fåbod- och norrlandsjordbruk. Fortfarande på 1980-talet hässjade jag hö på Kvarnströmsågan, men sedan vägverketets entreprenör grävde ner allt hässjevirket vid en vägrenovering 1992 tvingades det upphöra. Det finns ingen arbetskraft idag som kan tillverka nytt hässjevirket av det gamla slaget.

Fram till 1997 fanns fjällkor och rödkullor i de bofasta finnårdarna Päckos och Abbor i Rättviks finnmark. Från gården Abbor fick jag höbös 1997, för att strö efter den nyanlagda vägen (för Milkos mjölkbil) upp till fåbodfuset och året efter syntes redan några nygamla blommor.

Nu 1999 är 11 av mjölkleverantörerna bortrationaliserade! Kvar på en fem mil lång resa för Milko glesbygdsmejeriens bil finns efter en fyra och en halv kilometers uppförbacke, ensam uppe på ett berg med dussinnet utrotningshotade lantraskor, bara jag själv, en lika utrotningshotad bonde.

Ofta har jag snö under betestiden och det har inga andra bönder på linjen ner till Hedemora. För fem år sedan lejde jag "plogbil" för att överhuvudtaget kunna buffra den 28 maj då det var isflak i sjöarna och en halv meter snö på stigen uppe på bergena. En meter snö låg det framför fjusdörren. Det är en hård tillvaro än idag.

PS 1996 upptäckte jag ett fäbodbruk i Flåsjöbygden, Strömsund, med 30 talet kor och getter. Det tycks vara okänt för de flesta. Där på Ringvattnets fäbod hade de ett klurigt utfodringsarrangemang. På utsidan av fjuset satt flera trälådor som gick genom timmerväggen in till korna. De hällde på fodret utifrån. Det hämtades från byn till varje mjölkning. Detta PS apropå Christer Boëthius fråga om utfodring från lador.

Måske kan nogen huske -eller finde- hvor det var, Christer spurte om spredning af frø og om fodring fra lader? Antagelig et sted i sin ängsdagbok.